

УДК 001.8:631.1

Л. В. Транченко,
к. е. н., доцент кафедри економіки та менеджменту,
Уманська філія ПВНЗ "Європейського університету"

СІЛЬСЬКЕ БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано сучасний стан сільського безробіття в Україні. Обґрунтовано необхідність дослідження сільського безробіття та його соціально-економічні наслідки для України.

The article analyzes the current state of rural unemployment in Ukraine. The necessity of research of rural unemployment and its social and economic consequences for Ukraine.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ринкова економіка України — складний, суперечливий, системний процес, який супроводжується певними кризовими явищами. Це проявляється у асинхронності формування окремих ринків і ринкових структур, диспропорціях між ними і, як наслідок, падінні рівня виробництва, скороченні інвестиційної активності, зниженні життєвого рівня населення, звуженні споживчого ринку та недовикористанні трудового потенціалу, зокрема у формі безробіття. Людина виступає головним і вирішальним фактором продуктивних сил, а ступінь розвитку останніх — головний критерій суспільно-економічного прогресу. Подальший розвиток національної економіки потребує значного підвищення використання людських ресурсів. В зв'язку з цим розв'язання проблеми безробіття в ринкових умовах економіки України повинно стати одним із пріоритетних завдань економічної політики. Це зумовлює необхідність більш глибокого дослідження причин виникнення сільського безробіття.

Аналіз сучасного стану сільського безробіття дає можливість дійти висновку, що напрямки розв'язання цієї проблеми повинні включати досить різнопланові заходи, не обмежуючись лише сферою трудових відносин. Розробка ефективної економічної стратегії вимагає комплексного підходу до вирішення економічних, соціальних, політичних проблем, які безпосередньо впливають та визначають стан безробіття.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Ретроспективний аналіз економічної думки свідчить про неоднорідність пояснення причин виникнення сільського безробіття на різних

етапах еволюції економіки. Окремі аспекти безробіття, причини його виникнення досліджуються у творах авторів фундаментальних праць А.Сміта, Д.Рікардо, К.Маркса, М.Фрідмена, А.Маршалла, Дж.М.Кейнса, Т.Мальтуса, Д.Хікса, К.Макконнелла, С.Брю, С.Фішера. Кожен з названих авторів висвітлює свої підходи до суті та причин виникнення цього явища. Тенденції безробіття в умовах трансформації економіки розглянуті у працях російських вчених С.Аукуціонека, Л.Абалкіна, І.Бушмаріна, Н.Вишневської, С.Котляра, А.Лівшиця, І.Малахі, А.Нещадина, Н.Нікіфорової, А.Семенова, И.Ушакова, Р.Цвилева.

Значний внесок у вивчення проблеми безробіття, його особливостей в Україні внесли такі вітчизняні вчені, як Д.Богиня, Г.Волинський, В.Геець, В.Герасимчук, О.Грішнова, І.Давидова, В.Дем'яненко, С.Дзюба, С.Дорогунцов, С.Кузнецова, Е.Лібанова, Г.Лук'янова, С.Мочерний, В.Онікієнко, І.Петрова, В.Петюх, В.Савченко, М.Соколик, А.Чухно, Л.Шевченко. Враховуючи вагомості здобутки в дослідженні окремих аспектів безробіття, цілеспрямованого та комплексного теоретичного аналізу причин його виникнення в умовах становлення нової економіки з урахуванням інституційних чинників та глобалізації в економічній теорії ще не досягнуто.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

У статті обґрунтовано необхідність дослідження сільського безробіття та його соціально-економічні наслідки для України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

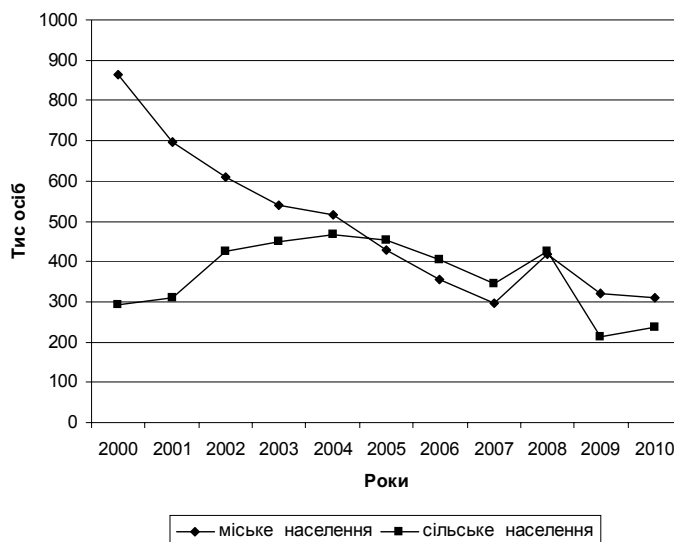
Ринок праці в сільській місцевості формується в період пошуку нових, більш ефективних організаційних форм господарювання та

руйнування сформованих форм організованого розподілу і перерозподілу робочої сили. У ході становлення цього ринку загострюються вже існуючі проблеми зайнятості і додаються нові. Безробіття, це соціально-економічне явище, коли частина економічно активного населення не може застосувати свою робочу силу. За визначенням Міжнародної організації праці — безробітним визнається людина, що не має на даний момент роботи, шукає її протягом останніх чотирьох тижнів і готовий приступити до неї. За українським законодавством, безробітними визнаються працездатні громадяни працездатного віку, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів і зареєстровані у державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, готові та здатні приступити до підходящої роботи [1].

Безробіття — це явна ознака ринкових відносин і серйозна проблема на селі, яку не можливо вирішити без державного регулювання ринку праці. Зниження попиту на працю з боку роботодавців безпосередньо пов'язано зі зменшенням обсягів виробленої продукції великими і середніми підприємствами, що проявилось у відсталій професійно-галузевій структурі робочої сили, низької продуктивності праці в суспільному сільському господарстві, зниженні його мотивації. У результаті зруйнувалася існуюча впродовж кількох десятиліть система гарантованої зайнятості, з'явилось циклічне безробіття. Головною особливістю цього типу безробіття є різке скорочення попиту на працю, викликане спадом виробництва.

Великий вплив на рівень сільського безробіття надали чинники, обумовлені не тільки згоранням виробництва в аграрній сфері, а й несільськогосподарських видів діяльності, включаючи робочі місця у соціально-інфраструктурній сфері села, промислових, будівельних, автотранспортних підприємств, за оцінкою ООН критичний рівень безробіття становить 10%. В результаті трансформації сільської економіки зростання загального безробіття перевищує критичний рівень, що вимагає негайного втручання держави. Для детального дослідження безробіття на сучасному етапі необхідно виявити її соціально економічні наслідки на державному рівні.

Збільшення зареєстрованого безробіття означає збільшення кількості звернень до служби зайнятості та зростання популярності її послуг у населення. Так, протягом січня 2008

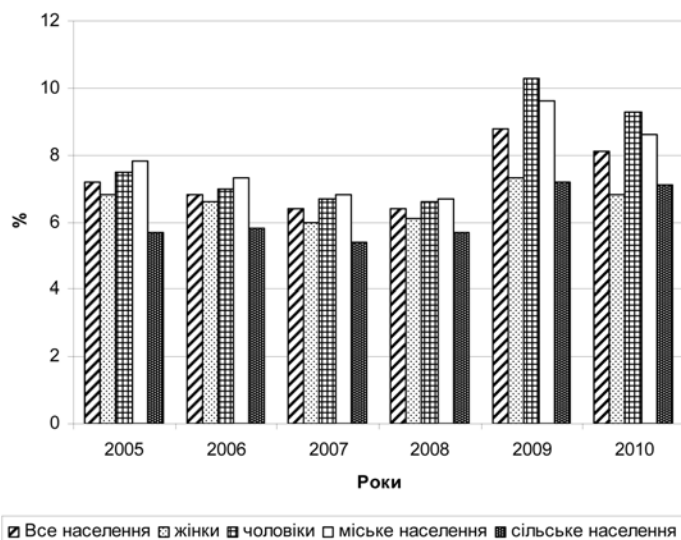
Рис. 1. Динаміка кількості зареєстрованих безробітних за місцем проживання у 2000—2010 рр.*

*Розраховано автором за даними Державного комітету статистики України [2].

року послугами державної служби зайнятості скористалося 804,3 тис. незайнятих громадян. Понад 64,1 тис. роботодавців надали державній службі зайнятості інформацію про наявність вільних робочих місць.

Проте, показник щодо рівня зареєстрованого безробіття не надає повного уявлення про загальну ситуацію з безробіттям в країні. Для визначення реальних масштабів зайнятості і безробіття використовується світова практика — дані вибіркового обстеження населення з питань економічної активності, в основу яких покладена методологія Міжнародної організації праці (МОП). Показник рівня безробіття в країні визначається у відсотках як співвідношення чисельності безробітних до економічно активного населення віком 15—70 років. В Україні такі обстеження з 1995 року проводить Державний комітет статистики. За період з 2000 року по 2007 рік динаміка кількості зареєстрованих безробітних за місцем проживання зменшилась. 2008 рік був кризовим роком для України тому було масове звільнення з урахуванням даної ситуації кількість безробітних міського населення з 2007 р. по 2008 р. зросла на 121,9 тис. осіб, а сільське населення на 80,7 тис. осіб. Поступово динаміка почала покращуватись і рівень безробітних зменшувався (рис. 1).

Відстежимо по роках рівень безробіття в нашій країні, визначений за згаданою міжнародною методологією. В Україні цей рівень складав: у 2001 р. — 10,9%, 2002 р. — 9,6%, 2003 р. — 9,1%, 2004 р. — 8,6%, 2005 р. — 7,2%, 2006 р.

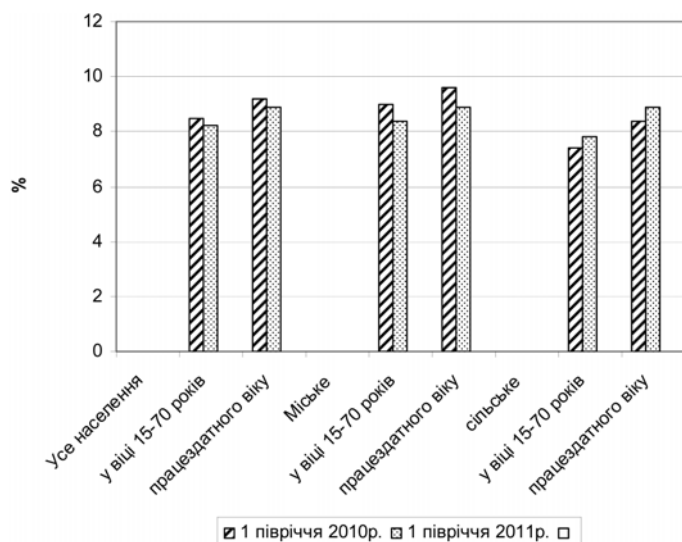

Рис. 2. Рівень безробіття населення (за методологією МОП) за статтю, віковими групами та місцем проживання*

* Розраховано автором за даними Державного комітету статистики України [2].

— 6,8%, 2007 р. — 6,4%, 2008 р. — 6,4%, 2009 р. — 8,8%, 2010 р. — 8,1%. Як бачимо, ніякого зростання немає, навпаки — є невпинне зниження цього показника. Рівень безробіття знизився в усіх регіонах України. Найбільше зниження цього показника — в Закарпатській, Запорізькій, Одеській областях і в Києві. Найвищий рівень безробіття спостерігався в Рівненській області (8,9%), а найнижчий — в Києві (3,0%).

Рівень безробіття в Україні за січень 2011 р.,

Рис. 3. Рівень безробіття населення (за методологією МОП) у 1 півріччі 2010 — 2011 рр. (у % до економічно активного населення відповідної вікової групи)*

* Розраховано автором за даними Державного комітету статистики України [2].

в порівнянні з груднем 2010 р., збільшився на 7,4% — до 585,6 тис. людей. Про це повідомляє прес-служба Держслужби статистики. При цьому кількість людей, які одержують допомогу з безробіття, збільшилась на 8,89%, склавши 447,9 тис. людей. Середній розмір допомоги в місяць склав у січні 2011 р. 814,02 грн., в порівнянні з 780,05 грн. місяцем раніше.

Показники рівень зареєстрованого безробіття і рівень безробіття, визначений за методологією МОП, розраховуються за різною методологією і тому не суперечать один одному, а відображають різні явища на ринку праці. Отже, "рівень зареєстрованого безробіття" — це питома вага громадян, зареєстрованих у державній службі зайнятості як безробітні, серед чисельності населення працездатного віку, а "рівень безробіття (за методологією МОП)" (рис. 2) — це загальна ситуація щодо безробіття. На сьогоднішній день не існує показника, як "прихований рівень безробіття", як не існує й показника "офіційний рівень безробіття". Всі дані, які озвучуються і публікуються Державним центром зайнятості і Державним комітетом статистики, є відкритими й офіційними.

Велика кількість безробітних, які потребують працевлаштування, просто не вважають за потрібне звертатися до органів служби зайнятості, мотивуючи це тим, що достойної роботи все одно не нададуть, допомога по безробіттю досить низька, небажання часто приходити на постійний облік в умовах віддаленості служб зайнятості, таким чином, розрив у рівнях загальної та реєструється безробіття ще більше збільшується. Однією з важливих причин розбіжності загальної та зареєстрованого безробіття — масовий відхід з ринку працездатних жителів села внаслідок безперспективності пошуку роботи і переходу в категорію економічно неактивного населення. Твердження, що основна маса сільських безробітних, як і раніше, перебуває за межами регульованого державою ринку праці і соціально не захищена, залишається актуальним.

Рівень безробіття серед населення в сільській місцевості підвищився з 2005 р. по 2009 р. на 1,5 %, а у 2010 р. в порівнянні з 2009 р. знизився на (0,1%). При цьому спостерігалось протилежний рух: 2005 р. до 2010 р. у чоловіків цей показник зріс на 1,8%, а у жінок залишився на тому ж рівні, що і у 2005 р. 6,8%. Як і раніше, найвищий рівень загального безробіття відзначаєть-

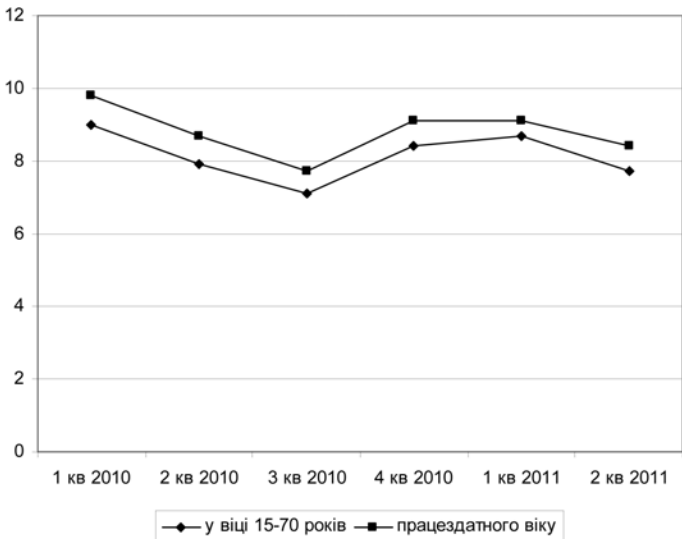
ся у жінок до 20 років — 35%. У чоловіків цього віку він дещо нижчий — 23,3%. Якщо в 2003 р. у чоловіків рівень загального безробіття був нижчим, ніж у жінок, за всіма віковими групами, за винятком віку до 29 років, то тепер ситуація змінилася. Зниження рівня загального безробіття спостерігалось у чоловіків практично всіх вікових груп (крім 50—59 років), а у жінок мав місце його зростання.

Кількість безробітних (за методологією МОП) у віці 15—70 років у I півріччі 2011 р., порівняно з відповідним періодом 2010 р., зменшилася на 58,6 тис. осіб, або на 3,1% та становила 1,8 млн осіб. Серед безробітних майже три чверті склали мешканці міських поселень (1266,8 тис. осіб), решту — сільські жителі (543,7 тис. осіб). Зменшення кількості безробітного населення віком 15—70 років відбулося в основному за рахунок осіб працездатного віку (на 59,6 тис. осіб, або на 3,2%). Рівень безробіття населення віком 15—70 років (за методологією МОП) в цілому по Україні знизився на 0,3 в.п. та становив 8,2% економічно активного населення зазначеного віку (серед населення працездатного віку — 8,9%). Зменшення цього показника було зафіксовано у міських поселеннях на відміну від сільської місцевості, де рівень безробіття зріс порівняно з I півріччям 2010 р. (рис. 3).

На показники безробіття населення значною мірою впливала сезонність. У поточному році, як і в минулому, спостерігалось суттєве зменшення рівня безробіття населення (за методологією МОП) у II кварталі порівняно з I кварталом (рис. 4).

Рівень безробіття населення (за методологією МОП) по країнах Євросоюзу у I кварталі п.р. складав 9,8%, у II кварталі — 9,3%. Найвищий рівень безробіття (за методологією МОП) спостерігався серед молоді віком 15—24 роки, а найнижчий — серед осіб віком 50—59 років. Слід відмітити, що рівень безробіття населення працездатного віку (за методологією МОП) у 3,1 рази перевищував рівень зареєстрованого безробіття, розрахованого по відношенню до економічно активного населення працездатного віку (у жінок — у 2,3 рази, чоловіків — у 4,1 рази, міських поселеннях — у 3,7 рази, сільській місцевості — у 2,2 рази).

Рівень безробіття (за методологією МОП) серед населення віком 15—70 років зменшився в усіх регіонах України. Значне зменшення цього показника

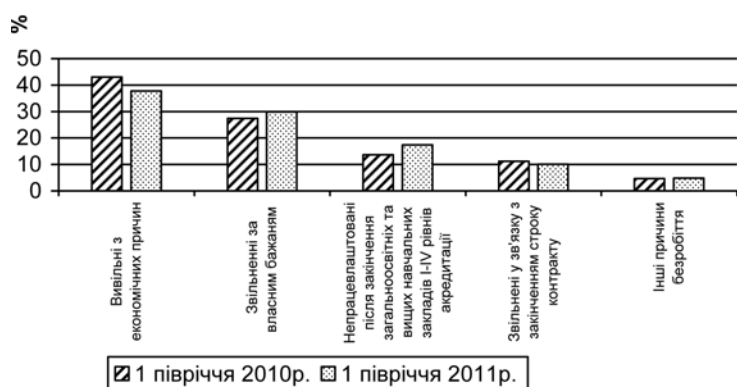

Рис. 4. Рівень безробіття населення по країнах Євросоюзу (за методологією МОП) у 2010—2011 рр. (у % до економічно активного населення відповідного віку)*

* Розраховано автором за даними Державного комітету статистики України [2].

відбулося у Сумській (на 0,9 в.п.), Черкаській (на 0,6 в.п.), Донецькій, Київській, Кіровоградській та Луганській областях (на 0,5 в.п. у кожній). Його максимальне значення спостерігалось у Рівненській області (11,5%), а мінімальне — у м. Києві (5,9%). Проаналізуємо причини незайнятості безробітних віком 15—70 років (за методологією МОП) у I півріччі 2010—2011 рр. (рис. 5).

У I півріччі 2011 р. (рис. 5) порівняно з відповідним періодом минулого року відбулися структурні зміни серед безробітних віком 15—70 років (за методологією МОП) за причинами незайнятості. Так, питома вага вивільнених з

Рис. 5. Причини незайнятості безробітних віком 15—70 років (за методологією МОП) у I півріччі 2010—2011 рр. (у % до загальної кількості безробітних)*

* Розраховано автором за даними Державного комітету статистики України [2].

економічних причин зменшилась на 5,2 в.п та становила 37,8% від загальної кількості безробітних. При цьому збільшилась частка не працюючих після закінчення навчальних закладів, звільнених за власним бажанням тощо.

Особливо небезпечно покладатися на дані державної статистичної звітності при аналізі проблеми безробіття в регіональному розрізі. Специфіка контингенту безробітних, його менталітет (різна ступінь орієнтації на державну підтримку), фінансовий стан регіону (наявність або відсутність заборгованості по допомозі), ефективність роботи територіальних служб зайнятості та спектр надаваних ними послуг суттєво впливають на рівень реєстрації безробітних, але не на рівень безробіття як такої. У результаті справжні масштаби безробіття; можуть бути помітно перебільшені. Як видно з попереднього аналізу тенденції розвитку загальної і реєструється безробіття в сільській місцевості досить схожі.

Тим часом у практиці статистичних органів використовуються такі методологічно некоректні прийоми, як дорахунок рівня загальної безробіття за період між обстеженнями і його екстраполяція на період після останнього обстеження на основі державної статистичної звітності, що надається департаментам зайнятості. Таким чином, практиковані протягом останніх років методи обчислення загального безробіття призвели не просто до заниження її масштабів, але і до спотворення реальної динаміки.

Таким чином, складається враження, що ситуація на сільському ринку праці поліпшується. Однак, як було вже зазначено вище, поки ці позитивні тенденції не відповідають реальним масштабам сільського безробіття і тим тенденціям, які характеризують якісні показники потенційної робочої сили перш за все, такі як рівень професійної освіти і вікова структура безробітних.

Ще одним показником, що характеризує ситуацію на ринку праці, є напруженість на ринку праці. Вона розраховується як відношення числа зареєстрованих безробітних до числа вакансій, поданих роботодавцями до служби зайнятості. Тим часом потреба в робочій силі залишається не високою, кількість підприємств повідомили відомості про вакансії поступово збільшується (додаток Н, табл. Н. 1-6). Це пов'язано перш за все не з поліпшенням ситуації на ринку праці, а, по-перше, з низьким числом реєструються безробітних; по-друге, з низькою прибутковістю більшості наявних вакансій, що

не забезпечує прожитковий мінімум. Останнім часом тут з'явився новий момент, пов'язаний з відсутністю на ринку праці фахівців необхідної кваліфікації.

Хоча норма безробіття належить до числа найбільш широко використовуваних критеріїв стану ринку праці, це ще не означає, що вона найкращим чином відображає загальну економічну ситуацію. Так, у періоди циклічного підйому економіки у виробництво втягуються великі шари раніше економічно неактивного населення. Вони починають шукати роботу, реєструються на біржах праці, у результаті рівень безробіття не знижується, незважаючи на велику кількість створених додаткових робочих місць.

Існують й інші причини, за якими ті чи інші зміни загального рівня зайнятості не завжди збігаються зі зміною показника норми безробіття. Зниження норми безробіття відбувається, якщо одночасно не мав місця аналогічний приріст загальної чисельності робочої сили. При тенденції випереджаючого зростання чисельності робочої сили в порівнянні з вістю чисельності сільського населення, приріст чисельності робочої сили компенсує збільшення кількості робочих місць таким чином, що значення норми безробіття не зменшується, незважаючи на абсолютне збільшення частки зайнятого населення.

ВИСНОВКИ

Таким чином, рівень безробіття є найважливішою характеристикою стану ринку праці в контексті макроекономічних показників. В цілому, причини безробіття складні і неоднорідні. Основні з них такі: спад виробництва, скорочення попиту на вироблені товари та послуги, фактична зупинка виробництва на багатьох сільськогосподарських підприємствах, згорання сільської інфраструктури. Тому важливою умовою зниження рівня сільського безробіття є підвищення професійного рівня безробітних, розвиток на селі альтернативних видів діяльності і створення нових робочих місць, особливо для молоді.

Література:

1. Закон України "Про зайнятість населення" // Відомості Верховної Ради. — 1991. — № 14. — С. 170.
2. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]: офіційний web-сайт. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
Стаття надійшла до редакції 24.01.2012 р.